

Górski, Karol

Geneza elementów nowatorskich w doktrynach Mikołaja Kopernika

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 127-129

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GENEZA ELEMENTÓW NOWATORSKICH W DOKTRYNACH MIKOŁAJA KOPERNIKA*)

Zagadnienie nowatorstwa w twórczości geniuszów rozpatrywać można pod kątem widzenia psychologii i „wczuwania się” w ich postawę. Ale jest w tym zbyt wiele subiektywizmu. Jest też inny punkt widzenia, który pozwala w sposób możliwie zbliżony do pewności ustalić przyczyny dążenia do rozwiązań nowych i śmiałych. Jest to badanie poglądów panujących w środowisku, w którym wyrósł ów geniusz i ustalenie wzorów postępowania, jakie w nim widział. W pracy tej chcę wykazać: 1) że Kopernik podzielał niektóre poglądy swego środowiska; 2) że znajdował w nim wzory postępowania bardzo śmiałego i mężnego, które wyrastały poza to środowisko; 3) że sytuacja, w której tworzył Kopernik była wyjątkowo pomyślna dla powolnego dojrzewania jego myśli.

Wpływ różnych środowisk naukowych na tworzenie się doktryny astronomicznej Kopernika szczegółowo opracował Ludwik Birkenmajer, znakomity znawca dziejów astronomii. Mniej zbadane są wpływy środowiska na doktrynę ekonomiczną. Mamy tu wyraźne dowody, że Kopernik reprezentował w swej znanej pracy o monecie poglądy, które znajdowały się w obiegu wśród jego krewnych. W dniach 1—21 kwietnia 1480 r. odbył się w Pasłęku zjazd stanów pruskich i przedstawicieli Krzyżaków, który obradował nad sprawą pogorszenia monety przez tych ostatnich. Reprezentanci trzech wielkich miast Gdańska, Torunia i Elbląga wystąpili solidarnie mówiąc: „Jeżeli by ta licha moneta była nadal wybijana, przyniosłoby to wielkie szkody krajowi, a moneta srebrna, znajdująca się teraz w obiegu, zostałaby przebita na gorszą i zniknęłaby”. Otóż przedstawicielami Torunia byli wuj Kopernika, a mąż siostry jego matki, Tileman von Allen i jego zięć, a więc mąż ciotecznej siostry przyszłego astronoma, Henryk Krüger¹. Pogląd wypowiedziany w Pasłęku zawiera właściwie w zalażku to samo, co głosiło później prawo Kopernika—Greshama: jeżeli będzie kursowała w danym kraju moneta gorsza i lepsza o tej samej wartości nominalnej, moneta lepsza zostanie przetopiona i przebita na gorszą, albo odpłynie z kraju. Kopernik w 1480 r. był siedmioletnim dzieckiem, ale podobne poglądy były nieraz później powtarzane, np. w 1495 r.²,

* Jest to polska wersja referatu, wygłoszonego w Toruniu 27 VIII 1965 r. na sesji XI Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki.

¹ *Akta Stanów Prus Królewskich*, wyd. K. Górski i M. Biskup, t. I, Fontes Tow. Naukowego w Toruniu, 41, Toruń 1955, ss. 33—35, par. 29.

² *Ibidem*, t. III, 1, ss. 97, 161, 273; t. II, s. 396.

oraz po jego powrocie do kraju, gdy uczestniczył w zjazdach stanów u boku swego wuja, Łukasza Watzenrodego i zajmował się m. in. sprawami reformy monetarnej.

Tu przejść trzeba do wpływu, jaki wywarł na astronoma jego wuj, Łukasz Watzenrode. Dziad Kopernika, też Łukasz Watzenrode, brał udział w powstaniu przeciw Krzyżakom i przyczynił się do przyłączenia Pomorza Wschodniego do Polski. Jedyny syn jego Łukasz, wuj Kopernika, studiował zagranicą i uzyskał doktorat prawa w 1473 r. w Bolonii. We Włoszech zetknął się z renesansową kulturą i przywiózł do kraju zamiłowanie do piękna i wspaniałości. Jako biskup warmiński ozdobił malowidłami zamek lidzbarski. Gdańszczanie mieli mu za złe książeccy tryb życia i mówili, że nienawidzi miast, choć sam nie pochodzi z wielkiej szlachty, ale jest synem mieszczańskim³. Wyniósł też Łukasz z pobytu we Włoszech znajomość nowych form życia politycznego i pewną zręczność, którą później umiał wykazać.

Łukasz został w 1489 r. obrany na biskupa warmińskiego przez kapitułę wbrew woli króla Kazimierza Jagiellończyka, który chciał osadzić na biskupstwie swego syna królewicza Fryderyka. Przez cztery lata toczył Łukasz wytrwałę i zrećznie walkę z potężnym królem, nie zrywając z Polską, a doczekawszy śmierci Kazimierza uzyskał łaskę jego następcy Jana Olbrachta. Stał się doradcą trzech kolejnych królów polskich: Jana Olbrachta, Aleksandra i Zygmunta i snuł szerokie plany polityczne. Toczył walkę z Krzyżakami, których chciał przesiedlić na pogranicze tureckie i przyłączyć resztę Prus do Polski. Chciał też zorganizować na nowych zasadach administrację i wymiar sprawiedliwości w Prusach Królewskich, opierając się na wzorach włoskich. Te śmiałe projekty nie były obce Kopernikowi, który przez szereg lat korzystał z poparcia wuja podczas studiów we Włoszech, a później przez 8 lat, jako kanonik warmiński był jego najbliższym towarzyszem. Popierał go w walce z Zakonem o utrzymanie granic pokoju z 1466 r., podczas gdy Krzyżacy prowadzili politykę rewizjonistyczną. Sporządził też Kopernik około 1510 r. mapę Prus Królewskich, dziś zaginioną, którą agenci Zakonu chcieli mu wykraść⁴. Później był obrońcą Olsztyna przed Krzyżakami. Ale Kopernik nie odziedziczył politycznych talentów wuja ani jego zamiłowań: był przede wszystkim naukowcem. Wuj nie miał zrozumienia dla astronomii i kazał mu we Włoszech studiować medycynę. Natomiast niewątpliwie widział w nim Kopernik model człowieka śmiałego i silnego, ambitnego nowatora o szerokich horyzontach myślowych. Wytrwałość w czasie trudnych walk, jakie latami prowadził Łukasz z królem Kazimierzem musiały mu imponować. Dlatego sędzę, że model życiowy śmiałego nowatora i twórcy, wytrwałego obrońcy zdobytej prawdy ukształtował się w Koperniku właśnie pod wpływem stosunków z Łukaszem. Może bez przykładu wuja nie zdobyły się Kopernik na tak śmiałe i wytrwałę poszukiwania prawdy i nieustępliwą obronę tego, co odkrył?

³ WAP w Gdańsku, Recesy Gdańskie 300, 29/5, k. 536.

⁴ Dokumenty z archiwum krzyżackiego opublikował K. Forstreuter, *Fabian von Lossainen und der Deutsche Orden*, w: *Deutschland und der Osten*, Bd. 22, Leipzig 1943, ss. 225—226.

Środowisko społeczne, do którego należał Kopernik, dało mu tedy warunki materialne, które umożliwiły mu długie studia zagranicą i spokojny byt, oddany nauce. Dało mu też przykłady męstwa i wytrwałości, które były zachętą w jego poszukiwaniach. Można tedy twierdzić, że środowisko sprzyjało rozwojowi nauki Kopernika i nie stawiało jej wielkich przeszkód. Atmosfera tolerancji czasów zygmunto-wskich sprzyjała śmiałości Kopernika. Król miał pisać do dra Ecka, przeciwnika Lutra, który go zachęcał do nietolerancji: „Pozwól mi być pasterzem kozłów i baranów”⁵, (a więc posłusznych i opornych). Sto lat wcześniej rozwój badań astronomicznych w Krakowie, gdzie zaczynał swe studia Kopernik, był jeszcze słaby, a wojny nie sprzyjały spokojnym studiom. Sto lat później wojny religijne i polemiki teologiczne stworzyły atmosferę szczególnie nieprzychylną dla rozwoju nauk, a w szczególności ofiarą jej padł Galileusz. Kopernik żył w czasach, w których w spokojnej Polsce czasów zygmunto-wskich dojrzeć mogła jego myśl i wydać najwspanialszy owoc.

KAROL GÓRSKI

GENESIS OF INNOVATORY ELEMENTS IN NICOLAUS COPERNICUS' DOCTRINES

Summary

Social surroundings in which a genius was born and lived have always an influence on the attitude of his mind. It is also true in the case of Nicolaus Copernicus.

The influence of different scientific milieus on Copernicus' astronomic doctrines has been already analysed by L. Birkenmayer. In this article the author shows that also his family had a great influence upon his work.

For instance Copernicus' economic doctrine saying that if coins of the same denomination but different value were in actual use in a country, better coins would either be reminted and worsened or they would run out of the country — reflects the views expressed by his uncle and cousin at a meeting of the Estates of Royal Prussia in 1480.

There is no doubt that the eminent personality of his mother's brother, Łukasz Watenrode, bishop of Warmia, had a great influence upon Copernicus. Watenrode, a doctor of law of the Bologna university was not only a very talented man but also a man of great audacity. He let himself elected bishop of Warmia knowing very well that king Casimir IV intended to establish his son in this office. For four years he waged a conflict with the powerful king and after his death was granted a pardon by his successor. As intimate adviser of three successive kings he has shown himself as an innovator on the field of foreign policy. He also intended to reform the administrative system of Royal Prussia after Italian model.

Copernicus, acting for eight years as the bishop's private secretary and closest collaborator, has seen his endeavours, known his plans and must have admired his tenacity. Maybe without his uncle's example he would not find it in his hart to seek for the truth so boldly and tenaciously and then to defend his discoveries with such a constancy.

His social surroundings have enabled Copernicus to study at first at the Academy of Cracow and then for several years at Italian universities. After his return to Poland, having a secure existence as a canon of Warmia, he was able to give himself up to science. His uncle's example encouraged his researches and the tolerance which Poland enjoyed under the reign of king Sigismund I was propitious for novel ideas.

⁵ T. Czacki, *O litewskich i polskich prawach*, Warszawa 1800, t. 1, ss. 297—300, p. 1185.